

Maria Balcerowicz-Szkutnik*

Anna Skórska**

Jarosław Wąsowicz***

Zróźnicowanie sektora przedsiębiorstw w warunkach zmian strukturalnych i koniunkturalnych w Polsce w latach 2004–2013 – ujęcie ogólnokrajowe i regionalne

Wstęp

Sektor małych i średnich przedsiębiorstw (MSP) jest jednym z newralgicznych ogniw systemu gospodarki rynkowej. Choć w Polsce w ciągu ponad ćwierćwiecza po przełomie ustrojowym w 1989 roku dokonały się już podstawowe przeobrażenia strukturalne, to jednak skala i kierunki zmian, na przykład w sektorze MSP, wydają się niewystarczające. W sferze realnej polskiej gospodarki oznacza to, że zmienił się udział poszczególnych sektorów w produkcji globalnej. Zmianom uległa struktura własnościowa przedsiębiorstw i w rezultacie ich wkład w tworzenie wartości dodanej brutto. Małe i średnie przedsiębiorstwa reprezentują głównie sektor prywatnych podmiotów gospodarczych (udział MSP państwowych w gospodarce jest znacznie mniejszy). Sektor MSP w Polsce jest głównym źródłem wartości dodanej brutto i w rezultacie tworzenia wzrostu gospodarczego (ponad 65% PKB), a także kreacji miejsc pracy w skali mikro-, mezo- i makroekonomicznej (ponad 70% ogółu zatrudnionych).

Konsekwencją przeobrażeń zachodzących w strukturze wytwórczej polskiej gospodarki jest istotne zmniejszenie się udziału sektora rolniczego, wydobywczego, hutniczego, elektroenergetycznego i górniczego oraz istotny wzrost udziału sektora usług rynkowych i nierynkowych. Zmiany struktury potencjału wytwórczego kraju, wywołane między innymi globalną konkurencją, spowodowały istotne zmiany w sektorze

* Dr hab., prof. UE, Katedra Analiz i Prognozowania Rynku Pracy, Wydział Ekonomii, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, ul. 1 Maja 50, Katowice 40-287, maria.balcerowicz-szkutnik@ue.katowice.pl

** Dr hab., Katedra Analiz i Prognozowania Rynku Pracy, Wydział Ekonomii, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, ul. 1 Maja 50, Katowice 40-287, anna.skorska@ue.katowice.pl

*** Dr, Katedra Analiz i Prognozowania Rynku Pracy, Wydział Ekonomii, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, ul. 1 Maja 50, Katowice 40-287, jaroslaw.wasowicz@ue.katowice.pl

przedsiębiorstw. To właśnie głównie w sektorze usługowym prowadzą działalność małe i średnie przedsiębiorstwa, choć spora część tych podmiotów funkcjonuje także w sektorze wytwórczym. Sektor MSP jest tą sferą polskiej gospodarki, w której ujawniły się skutki wskazanych powyżej przeobrażeń strukturalnych, skutki akcesji Polski do Unii Europejskiej, konsekwencje wahań koniunkturalnych (skutki kryzysu globalnego po 2008 roku), skutki procesów dostosowawczych na rynku pracy (samozatrudnienie jako alternatywa bezrobocia), a także tendencje w zakresie postaw przedsiębiorczych ludności. Ponadto istotny wpływ na tendencje w sektorze przedsiębiorstw wywierają zmiany w systemie podatkowym (często niekorzystne) oraz procesy emigracji zarobkowej ludności Polski. Takie zmienne, jak samozatrudnienie, postawy przedsiębiorcze i dane dotyczące podmiotów nowo powstałych i zlikwidowanych, pochodzące z rejestru krajowego REGON, zostały uwzględnione w rozmaitych koncepcjach pomiaru przedsiębiorczości, np. opracowanych przez OECD i Bank Światowy w ramach projektu The World Bank Group Entrepreneurship Survey (WBGES) [Bagiński, Kłosowski, 2003, s. 34–36; Gołębiowski, 2014, s. 9–25].

Stymulowanie rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw od wielu już lat stanowi jeden z zasadniczych celów makroekonomicznej polityki państwa [Kotlorz, 2007, s. 114–115; Wielgus, 2006, s. 127–128]. W rozwoju tego sektora upatruje się szans na zwiększenie skuteczności zarówno polityki zatrudnienia, jak i polityki przeciwdziałania bezrobociu. Jak wspomniano wcześniej, sektor małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce będzie podlegał dalszym przeobrażeniom strukturalnym. Jeśli porównamy stan rozwoju, zasady funkcjonowania i wyniki ekonomiczne osiągnięte przez ten sektor w całej Unii Europejskiej i w Polsce, to okazuje się, że istnieją poważne dysproporcje, mogące świadczyć o potencjalnych kierunkach i skali konwergencji MSP w Polsce.

Poziom rozwoju polskiego sektora małych i średnich przedsiębiorstw, mierzony jego udziałem w tworzeniu wartości dodanej brutto jest niższy niż przeciętny w krajach UE. Jest to wynikiem relatywnie mniejszej liczby małych i średnich podmiotów w Polsce w porównaniu z pozostałymi krajami członkowskimi UE [<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>]. Najlepsze wyniki pod tym względem osiągają polskie firmy zatrudniające do dziesięciu pracowników, które tworzą około dwóch trzecich wartości dodanej brutto przeciętnego przedsiębiorstwa w krajach UE, w tej klasie wielkości [<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>].

Sektorowa struktura MSP w Polsce także odbiega od struktury istniejącej w krajach UE. Funkcjonujące w sektorze usług małe i średnie przedsiębiorstwa mają relatywnie mniejszy wkład w tworzenie wartości dodanej brutto niż MSP w krajach starej UE. Zgodnie z danymi Eurostatu w Polsce udział ten wynosi około 29%, a w krajach starej Unii kształtuje się na poziomie 41% (średnio w 2013 roku) [<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>].

Celem artykułu jest identyfikacja dynamiki zmian w sektorze przedsiębiorstw funkcjonujących na terytorium Polski (ze szczególnym uwzględnieniem sektora małych i średnich podmiotów na tle zmian zachodzących w sektorze przedsiębiorstw dużych), a także analiza zróźnicowania zmian liczby tych podmiotów w układzie regionalnym. Głównymi źródłami danych statystycznych są Krajowy Rejestr Urzędowy Podmiotów Gospodarki Narodowej (REGON) prowadzony przez GUS, publikowany w Banku Danych Lokalnych (BDL), oraz baza danych Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości (PARP). Zakres czasowy analizy obejmuje głównie lata 2004–2013. Wybór takiego okresu jest podyktowany chęcią wyeksponowania zmian w sektorze MSP, które miały miejsce po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Górna granica szeregu czasowego liczby podmiotów gospodarczych wynika z dostępności danych statystycznych.

1. Sektor przedsiębiorstw w polskiej gospodarce – rola, przeobrażenia i dynamika zmian

Małe i średnie przedsiębiorstwa są siłą napędową polskiej gospodarki. Sektor ten od wielu lat charakteryzuje się największym wzrostem poziomu zatrudnienia, co czyni go głównym źródłem kreacji nowych miejsc pracy, tak w skali regionalnej (województwo), jak i ogólnokrajowej. Duża chłonność zatrudnieniowa sektora małych i średnich przedsiębiorstw jest immanentną cechą nie tylko polskiej gospodarki, ale i gospodarek narodowych poszczególnych państw członkowskich Unii Europejskiej [Urwin, Buscha, 2012, s. 19–25].

Na początku transformacji ustrojowej i restrukturyzacji polskiej gospodarki liczba małych i średnich firm zaczęła powoli wzrastać. W miarę postępów w kształtowaniu się gospodarki rynkowej liczba nowo rejestrowanych małych i średnich przedsiębiorstw rosła dynamicznie. Bazując na historycznych danych statystycznych, jako przykład można podać fakt, iż w latach 1991–2001 liczba przedsiębiorstw w sektorze MSP wzrosła

z poziomu 494 tys. do ponad 3 mln [*Kierunki działań rządu wobec małych i średnich przedsiębiorstw do 2002 roku; Zmiana strukturalna grup podmiotów gospodarki narodowej w 2002 r.*, 2003, s. 50]. Zapewniło to temu sektorowi relatywnie wysoki procentowy udział w rynku podmiotów gospodarczych. W 2001 roku MSP stanowiły 98–99,8% przedsiębiorstw uczestniczących w obrocie gospodarczym Polski [Wielgus, 2006, s. 128]. W pracach teoretycznych i empirycznych podkreśla się istotny fakt, iż w grupie przedsiębiorstw zarejestrowanych istnieje zawsze spory odsetek przedsiębiorstw nieaktywnych [Smallbone, Venesaar, s. 1–19].

Wśród firm zaliczanych do grupy MSP szczególne znaczenie mają firmy wielopokoleniowe, powstałe ze środków własnych założycieli. Podmioty te przyczyniły się do absorpcji zasobów pracy w okresie, kiedy poddano procesom restrukturyzacji lub postawiono w stan likwidacji wiele przedsiębiorstw państwowych. Proces zmiany struktury gospodarczej w Polsce przebiegał, i pewnie w nieodległej przyszłości nadal będzie przebiegał, w sposób szczególnie dotkliwy społecznie. W wyniku restrukturyzacji całego sektora paliwowo-energetycznego zlikwidowano łącznie setki tysięcy miejsc pracy. Powstała w ten sposób lukę w zatrudnieniu po zlikwidowanych zakładach przemysłowych w pewnym stopniu wypełniły nowo powstające małe i średnie przedsiębiorstwa, przyczyniając się do rozwoju sytuacji makroekonomicznej. Wydaje się, że w warunkach przemian gospodarczych i towarzyszących im negatywnych skutków sektor małych i średnich przedsiębiorstw pełni rolę swobodnego bufora, absorbującego wolne, produktywne zasoby pracy.

Dane Głównego Urzędu Statystycznego wskazują, że przedsiębiorstwa funkcjonujące w Polsce wygenerowały prawie trzy czwarte polskiego produktu krajowego brutto. W 2012 roku było to 73% a w okresie 2004–2008 udział ten utrzymywał się na poziomie około 71% [*Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w latach 2012–2013*, 2014, s. 13–15; *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w latach 2011–2012*, 2013, s. 13–14]. Cały sektor małych i średnich przedsiębiorstw generuje prawie połowę polskiego PKB (48,4%), przy czym najmniejsze przedsiębiorstwa tworzą prawie jedną trzecią PKB (30,4%). Udział średnich podmiotów jest trzy razy mniejszy (10,1%) niż mikrofirm, a małych – prawie cztery razy mniejszy (7,9%). W okresie 2008–2009 zwiększył się również udział sektora MSP w tworzeniu PKB (o 1,2 p.p.) [*Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w latach 2012–2013*, 2014, s. 13–15;

Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w latach 2011–2012, 2013, s. 13–14].

Jeśli uwzględnąć łączny wkład firm mikro i małych w tworzenie wartości dodanej brutto, to okazuje się, że w 2012 roku sektor ten wypracował w Polsce prawie 51% a w UE-27 niecałe 58%. W porównaniu ze średnią UE-28 nieco większy wkład w tworzenie wartości dodanej brutto w Polsce posiadają firmy średnie i duże [*Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w latach 2012–2013, 2014, s. 13–15; Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w latach 2011–2012, 2013, s. 13–14].*

Na przestrzeni ostatnich lat, zarówno w skali regionalnej, jak i ogólnopolskiej, nastąpił wzrost znaczenia średnich i dużych firm w tworzeniu PKB. W Polsce w okresie 2004–2009 udział tych grup podmiotów gospodarczych systematycznie zwiększał się (z 21,9% w 2004 r. do 23,9% w 2009 r. w przypadku dużych i z 8,9% w 2005 r. do 10,1% w 2009 r. w przypadku średnich firm) [*Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w latach 2011–2012, 2013, s. 13–14; Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w latach 2012–2013, 2014, s. 13–15].* W przypadku małych przedsiębiorstw wzrost ich udziału w PKB po trzech latach spadku od 2007 r. także wykazał tendencję wzrostową. Jedynie w grupie mikrofirm, pomimo wzrostów w 2005 r. i 2009 r., ukształtował się trend spadkowy. Dynamika wzrostu wartości dodanej brutto wszystkich grup MSP w skali makro w Polsce jest znacznie wyższa niż przeciętnie w Unii Europejskiej. Fakty te eksponują postępujący rozwój sektora przedsiębiorczości w Polsce.

W okresie 2004–2012 zaobserwowano wyraźną tendencję wzrostową liczby firm w Polsce, potwierdzoną przede wszystkim zwiększeniem udziału w PKB dużych przedsiębiorstw, przy jednoczesnym spadku udziału mniejszych (mikrofirm). Według danych GUS w okresie 2004–2012 nastąpił wzrost znaczenia dużych firm w tworzeniu PKB w Polsce (z 21,9% w 2004 r. do 24,5% w 2012 r.). W przypadku średnich i małych firm nie można wskazać wyraźnej tendencji, ich udział w tworzeniu PKB w latach 2009–2012 wahał się dla przedsiębiorstw średnich od 10,1% do 11,0%, a w przypadku małych – od 7,7% do 7,9%. W grupie mikrofirm w latach 2009–2012 zaobserwowano trend spadkowy (z 30,4% w roku 2009 do 29,7% w roku 2012) [*Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w latach 2012–2013, 2014, s. 14],* co było skutkiem istotnego zmniejszenia się liczebności podmiotów w tej klasie wielkości w okresie dekonjunkury.

W latach 2004–2013 nastąpił wzrost liczby podmiotów zarejestrowanych w rejestrze REGON o 13,8% (średnio z roku na rok wzrost wynosił 1,4%), ale liczba firm aktywnych wzrosła o ok. 4,7% [*Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w latach 2012–2013*, 2014, s. 135–140]. Dekompozycja liczby przedsiębiorstw, uwzględniająca klasy i ich wielkości, wskazuje, że liczba mikrofirm w latach 2004–2013 rosła szybciej niż ogólna liczba przedsiębiorstw (14,4%). Dynamika firm małych ukształtowała się na poziomie 2,8%, średnich 4,7%, a dużych zmniejszyła się o 7,4% [*Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w latach 2012–2013*, 2014, s. 135–140].

Dane wskazują, że duże przedsiębiorstwa funkcjonujące w Polsce są relatywnie najmniej odporne na negatywne skutki kryzysu finansowego, którego pierwsze symptomy po raz pierwszy były odczuwalne w drugiej połowie 2008 roku. Spadek liczby dużych podmiotów (250 pracowników i więcej) rozpoczął się w 2010 roku i trwał nieprzerwanie do końca okresu objętego analizą (2013 rok). Liczba podmiotów mikro, małych i średnich także uległa zmniejszeniu w wyniku kryzysu finansowego, jednak spadek ten odnotowano z niewielkim opóźnieniem czasowym, tj. w 2011 roku. Trwałość i skala spadku liczby przedsiębiorstw w tych trzech klasach wielkości są istotnie zróżnicowane. Firmy mikro wykazały się względnie największą odpornością na kryzys gospodarczy. Spadek ich liczebności był relatywnie najmniejszy, trwał tylko przez jeden rok (2011), a od 2012 roku powróciła tendencja wzrostowa. W przypadku firm małych spadek ich liczebności, rozpoczęty w 2011 roku, trwał do końca okresu objętego analizą (2013 rok). Skala i kierunki zmian liczby firm średnich, w okresie oddziaływania negatywnych skutków kryzysu, nie utworzyły jednoznacznej, trwałej tendencji.

Z punktu widzenia efektów makroekonomicznych powodowanych przez sektor przedsiębiorstw istotna jest rzeczywista dynamika podmiotów nowo powstałych. Dane wskazują, że przyrost nowych przedsiębiorstw w latach 2004–2012 ukształtował się na poziomie 126,5%. Największą dynamikę wzrostu odnotowano w grupie nowych firm małych (314,5%). Liczba nowych przedsiębiorstw o średniej wielkości wzrosła w tym okresie o 264%, firm mikro o 122,6%, a podmiotów dużych o ponad 800% [*Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w latach 2012–2013*, 2014, s. 135–140]. Jeśli skorygować dynamikę podmiotów nowo powstałych o tempo likwidacji przedsiębiorstw w Polsce, to otrzymamy zmiany netto w poszczególnych klasach ich wielkości. W latach

2004–2012 wzrost likwidacji przedsiębiorstw w Polsce ukształtował się na poziomie ok. 48%. Tempo likwidacji mikro firm wzrosło o 48%, małych o 75%, a firm średnich zmniejszyło się o 32%. Spadło także tempo likwidacji dużych przedsiębiorstw (o 34,5%). Na podstawie powyższych faktów można stwierdzić, że procesy powstawania i likwidacji zachodzące w grupie małych firm charakteryzują się relatywnie największą zmiennością (największy wzrost podmiotów nowo powstałych i największy wzrost podmiotów zlikwidowanych w tej kategorii).

Dane statystyczne dostępne za lata 2001–2012 pokazują, że w całym tym okresie w polskiej gospodarce kształtowała się wzrostowa tendencja wskaźnika przeżycia przedsiębiorstw w ciągu pierwszego roku ich istnienia. W 2001 roku wskaźnik ten wynosił 64,5%, w najlepszym pod tym względem 2010 roku ukształtował się na poziomie 77,8%, a w 2012 roku wyniósł 76,4%. Dane wskazują też, że w polskiej gospodarce istnieje związek statystyczny o charakterze liniowym pomiędzy przeciętnym miesięcznym wynagrodzeniem przypadającym na jednego zatrudnionego a klasami wielkości przedsiębiorstw. Im większa firma, tym wyższy przeciętny poziom wynagrodzeń uzyskiwanych przez pracowników.

Jak wspomniano wcześniej, sektor MSP pełni kluczową rolę polegającą na absorpcji zasobów pracy. Struktura zatrudnienia ze względu na klasę wielkości przedsiębiorstw pokazuje, że w mikro i małych firmach pracuje łącznie ponad 52% (2012 rok) ogółu pracujących w sektorze przedsiębiorstw. Zarówno w 2004, jak i w 2012 roku udział małych firm w tworzeniu miejsc pracy w całym sektorze przedsiębiorstw był wysoki i wynosił odpowiednio 53,2% i 52,2%. W średnich firmach w 2004 i 2012 roku pracowało prawie 18% ogółu pracujących w przedsiębiorstwach. W przypadku przedsiębiorstw zatrudniających 250 i więcej osób w całym badanym okresie nastąpił niewielki wzrost udziału pracujących z 28,8% do 29,9%. W sektorze małych i średnich przedsiębiorstw w 2004 roku pracowało 71,1% a w 2012 roku 70,1% ogółu pracujących w sektorze przedsiębiorstw. Największymi pracodawcami w Polsce w 2012 roku były mikroprzedsiębiorstwa prowadzone przez osoby fizyczne oraz duże firmy utworzone i zarządzane przez osoby prawne. Łącznie te dwie grupy podmiotów stworzyły miejsca pracy dla ponad 5,6 mln osób z 8,9 mln osób pracujących ogółem w przedsiębiorstwach.

2. Regionalne zróżnicowanie sektora przedsiębiorstw

Badania statystyczne sektora przedsiębiorstw prowadzone przez GUS nie zapewniają ciągłości danych statystycznych w całym okresie badawczym przyjętym w niniejszym artykule. Mają jednak istotną przewagę nad alternatywnym źródłem informacji o przedsiębiorstwach w Polsce, jakim jest rejestr REGON, ponieważ obejmują tylko wyodrębnioną populację przedsiębiorstw funkcjonujących w gospodarce, stanowiących de facto trzon polskiej przedsiębiorczości. Na potrzeby niniejszego artykułu można je umownie określić mianem podmiotów komercyjnych, których podstawowym celem jest osiągnięcie zysku z prowadzonej działalności gospodarczej. Z punktu widzenia zakresu przedmiotowego artykułu wadą rejestru urzędowego REGON jako źródła informacji jest to, że obejmuje on wszystkie podmioty gospodarki narodowej (w tym także podmioty nieprowadzące działalności gospodarczej, np. jednostki budżetowe) [*Notatka na temat różnic między informacjami o podmiotach gospodarki narodowej...*, 2014, s. 1–7]:

- osoby prawne – do tej grupy zalicza się m.in.: spółki handlowe kapitałowe, wspólnoty samorządowe, partie polityczne, związki zawodowe, organizacje pracodawców, kościoły i związki wyznaniowe,
- jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej – do tej grupy zalicza się m.in.: spółki handlowe osobowe, wspólnoty mieszkaniowe, spółki cywilne, stowarzyszenia zwykłe, przedszkola, szkoły,
- osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą – w rejestrze REGON za osobę fizyczną prowadzącą działalność gospodarczą przyjmuje się osobę fizyczną będącą przedsiębiorcą w rozumieniu ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (t.j. Dz.U. z 2015 r. poz. 584 z późn. zm.) i inną osobę fizyczną prowadzącą działalność na własny rachunek w celu osiągnięcia zysku oraz osobę fizyczną prowadzącą indywidualne gospodarstwo rolne. Wpisowi do rejestru REGON nie podlega osoba fizyczna w zakresie prowadzonej działalności oświatowej obejmującej prowadzenie przedszkola, szkoły, placówki lub innej jednostki organizacyjnej, o której mowa w art. 2 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (t.j. Dz.U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.).

Ze względu na brak ciągłości danych wynikających z badań statystycznych przedsiębiorstw, a także powyższe problemy klasyfikacyjne, jako źródło informacji o sektorze podmiotów w Polsce przyjęto rejestr REGON.

W polskiej rzeczywistości gospodarczej istnieją koncepcje pomiaru regionalnego zróżnicowania przedsiębiorczości. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości opracowała dla Polski syntetyczny wskaźnik rozwoju przedsiębiorczości w regionach, który jest agregatem kształtowania się kilku zmiennych cząstkowych. Geograficzny rozkład tego wskaźnika w Polsce koresponduje z zakresem przedmiotowym niniejszego artykułu (por. rysunek 1 i tablice: 1–5).

Tablica 1. Dynamika liczby przedsiębiorstw zarejestrowanych w REGON (rok poprzedni = 100)

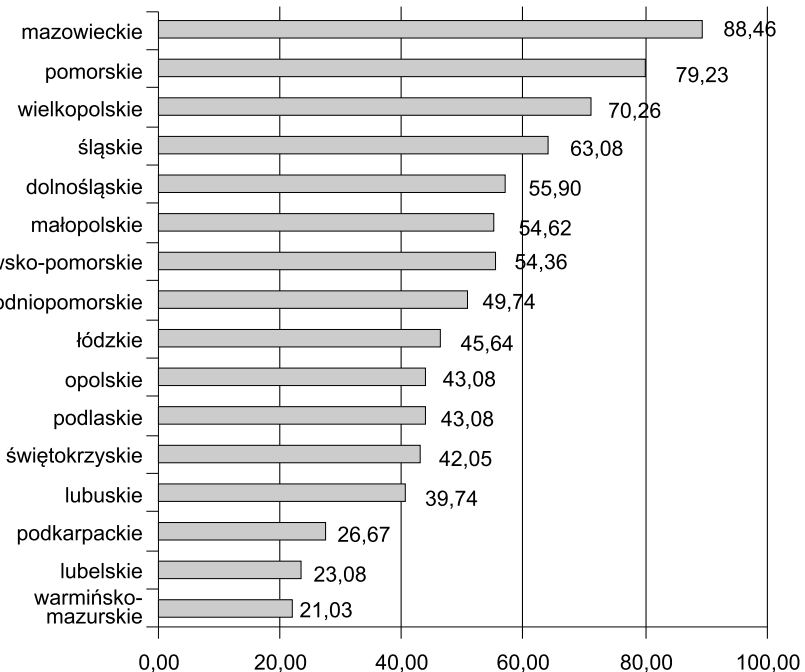
Jednostka terytorialna	Podmioty ogółem									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2004
łódzkie	101,9	96,7	99,9	100,6	91,1	104,6	99,0	102,4	101,6	97,2
mazowieckie	102,8	101,3	102,9	103,5	99,6	105,3	99,1	103,6	103,7	123,8
małopolskie	100,3	99,9	101,5	102,6	104,1	105,5	100,1	103,6	102,2	121,6
śląskie	99,3	99,8	100,4	100,4	100,4	104,9	98,2	102,3	101,5	107,3
lubelskie	99,7	101,0	100,6	102,0	101,0	105,1	98,8	102,4	102,2	113,6
podkarpackie	99,7	101,1	101,0	101,6	100,5	105,3	99,0	102,6	103,0	114,4
podlaskie	97,7	100,0	99,7	101,8	99,3	102,6	99,8	103,3	101,9	106,1
świętokrzyskie	101,3	101,8	100,6	101,4	97,5	102,9	97,4	102,0	101,7	106,6
lubuskie	103,1	103,4	100,8	95,7	99,6	104,6	98,4	103,1	102,0	110,9
wielkopolskie	102,0	101,3	101,9	102,5	99,5	104,5	100,3	103,1	102,5	118,9
zachodnio-pomorskie	102,4	101,3	100,6	101,1	100,9	102,5	97,4	101,1	101,2	108,7
dolnośląskie	99,4	100,1	101,7	102,7	100,0	104,6	98,9	102,8	103,2	114,2
opolskie	102,5	102,5	102,2	101,4	99,2	103,8	98,4	101,2	101,3	113,1
kujawsko-pomorskie	101,1	99,8	100,8	101,9	94,7	102,2	99,1	102,0	101,7	103,3
pomorskie	101,5	101,1	101,7	103,3	103,6	104,4	99,2	102,6	102,5	121,9
warmińsko-mazurskie	101,1	101,1	101,6	102,4	99,1	103,7	98,4	102,3	101,9	112,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z Banku Danych Lokalnych [http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks].

Dane zestawione w tablicy 1 wskazują, że jedynym województwem, w którym w latach 2004–2013 nastąpił spadek liczby przedsiębiorstw

ogółem, jest łódzkie. Jest to jedyne województwo o ujemnym poziomie średniego tempa zmian badanej zmiennej. W pozostałych województwach odnotowano wzrost liczby podmiotów gospodarczych, ale jego skala jest istotnie zróżnicowana terytorialnie. Do grupy województw-liderów przedsiębiorczości można zaliczyć w szczególności: mazowieckie, pomorskie, małopolskie, wielkopolskie. Wskazane województwa osiągnęły w badanym okresie ponad dwudziestoprocentowe wzrosty liczby zarejestrowanych przedsiębiorstw. Do jednej grupy, charakteryzującej się co najwyżej przeciętnym przyrostem podmiotów, można włączyć województwa: śląskie, świętokrzyskie, podlaskie, zachodniopomorskie. Należy podkreślić, że analizowana cecha nie uwzględnia zróżnicowania potencjału ludnościowego w poszczególnych regionach, będącego jedną z determinant poziomu i dynamiki przedsiębiorczości i mogłoby się wydawać, że jest to wada mocno dyskredytująca wyciągane na takich podstawach wnioski. Jeśli jednak porównać te dane z syntetycznym wskaźnikiem przedsiębiorczości (zaprezentowanym wcześniej), będącym miarą zestandaryzowaną, to okazuje się, że pokazują one podobny rozkład badanej cechy w województwach (rysunek 1).

Rysunek 1. Syntetyczny wskaźnik przedsiębiorczości w Polsce w 2012 roku

Źródło: [Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w latach 2012–2013, 2014, s. 61].

Zróźnicowanie regionalne dynamiki mikroprzedsiębiorstw, w dużej mierze jest zbieżne z rozkładem ogólnej liczby zarejestrowanych przedsiębiorstw w województwach. Liderami pod względem przyrostów podmiotów mikro są województwa: mazowieckie, małopolskie, pomorskie, wielkopolskie. Może to oznaczać, że ogólna dynamika przedsiębiorczości w województwach jest istotnie zdeterminowana tendencją liczby mikro-podmiotów. Województwo łódzkie, tak jak w poprzednim zestawieniu, również pod względem zmian liczby firm mikro utworzyło jednoelementową grupę o ujemnym tempie zmian badanej cechy (tablica 2).

Tablica 2. Dynamika liczby przedsiębiorstw mikro (rok poprzedni = 100)

Jednostka terytorialna	Podmioty mikro (0–9 pracowników)									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013/ 2004
łódzkie	101,9	96,5	99,8	100,5	90,6	104,9	99,0	103,2	101,8	97,4
mazowieckie	102,8	101,3	103,0	103,5	99,4	105,5	99,1	104,0	103,8	124,5
małopolskie	100,2	99,8	101,5	102,6	104,1	105,8	100,1	104,1	102,4	122,4
śląskie	99,2	99,8	100,4	100,2	100,2	105,1	98,1	102,9	101,6	107,7
lubelskie	99,6	101,0	100,6	102,0	101,0	105,3	98,8	103,0	102,4	114,2
podkarpackie	99,6	101,2	101,0	101,3	100,4	105,5	99,0	103,3	103,2	115,2
podlaskie	97,6	100,0	99,6	101,7	99,1	102,7	99,8	103,8	102,1	106,5
świętokrzyskie	101,2	101,8	100,5	101,4	97,2	103,0	97,3	102,6	101,8	106,7
lubuskie	103,0	103,5	100,8	95,4	99,4	104,8	98,4	103,9	102,1	111,6
wielkopolskie	102,0	101,3	101,9	102,5	99,4	104,7	100,3	103,5	102,7	119,8
zachodnio-pomorskie	102,5	101,3	100,6	101,1	100,8	102,5	97,3	101,4	101,2	109,0
dolnośląskie	99,3	100,1	101,7	102,7	99,9	104,7	98,9	103,2	103,3	114,5
opolskie	102,5	102,6	102,3	101,3	99,1	104,0	98,4	101,5	101,4	113,6
kujawsko-pomorskie	101,0	99,7	100,7	101,8	94,3	102,3	99,1	102,6	101,9	103,3
pomorskie	101,4	101,2	101,7	103,3	103,6	104,6	99,3	103,1	102,7	122,8
warmińsko-mazurskie	100,9	101,1	101,6	102,4	99,0	103,9	98,5	103,2	102,1	113,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z Banku Danych Lokalnych [http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks].

Relatywnie najgorsze tendencje w zakresie przyrostów liczby mikrofirm skoncentrowały się w regionie północno-wschodnim Polski (kujawsko-pomorskie). Do odrębnej grupy można zaliczyć także śląskie, które na tle pozostałych województw osiągnęło niesatysfakcjonującą dynamikę zmian mikropodmiotów. Z roku na rok grupa mikroprzedsiębiorstw wzrastała w całym kraju średnio o ok. 1,5% (w porównaniu z 1,4% dla ogólnej liczby podmiotów zarejestrowanych w REGON).

Tendencje w kształtowaniu się zmian przedsiębiorstw małych nie są satysfakcjonujące, zarówno w skali ogólnokrajowej, jak i regionalnej. W badanym okresie z roku na rok liczba tych podmiotów wzrastała jedynie o ok. 0,3% (tablica 3). W grupie województw o ujemnej dynamice zmian obok województwa łódzkiego znalazły się także te, których status pod względem mikroprzedsiębiorstw ukształtował się na poziomie przeciętnym. Należą do niej: śląskie, lubelskie, podkarpackie, podlaskie, lubuskie, warmińsko-mazurskie, stanowiąc jednocześnie grupę w największym stopniu dotkniętą negatywnymi skutkami globalnego kryzysu gospodarczego (spadki liczby małych firm w okresie 2011–2013). Jednocześnie zaskakująca jest przynależność do tej grupy województwa śląskiego, będącego drugim po województwie mazowieckim i trzecim po województwie dolnośląskim regionem o najwyższym PKB *per capita* w Polsce w latach 2008–2010 [<http://www.stat.gov.pl>]. Wydaje się, że jedną z przyczyn takiej sytuacji jest wysoki odsetek zasobów pracy, które wyemigrowały z tych regionów do innych krajów z powodów ekonomicznych.

Tablica 3. Dynamika liczby przedsiębiorstw małych (rok poprzedni = 100)

Jednostka terytorialna	Podmioty małe (10–49 pracowników)									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2004
łódzkie	103,1	100,4	101,7	102,6	100,3	100,3	99,2	89,0	98,1	94,0
mazowieckie	101,9	101,6	101,4	104,3	104,3	102,3	100,6	93,5	100,4	110,3
małopolskie	104,3	101,0	102,1	103,7	104,0	101,4	100,1	90,9	99,3	106,2
śląskie	102,8	100,3	102,0	102,0	104,0	101,3	99,1	89,3	99,2	99,2
lubelskie	103,1	101,9	101,4	103,5	102,8	100,8	99,4	88,2	98,9	99,0
podkarpackie	101,8	100,0	100,6	105,6	103,4	101,5	99,4	88,1	98,4	97,8
podlaskie	102,0	100,4	102,3	103,4	102,4	99,8	100,1	88,5	97,4	95,5
świętokrzyskie	103,9	101,6	101,9	102,6	104,1	100,8	99,2	90,8	99,5	103,9

Jednostka terytorialna	Podmioty małe (10–49 pracowników)									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2004
lubuskie	105,8	102,0	101,8	102,8	101,7	101,6	98,5	87,4	98,6	99,1
wielkopolskie	103,8	101,9	102,8	102,3	102,2	100,9	99,1	93,3	99,0	104,9
zachodnio-pomorskie	101,0	101,0	101,0	100,7	103,7	101,6	99,8	95,5	100,2	104,3
dolnośląskie	102,0	101,0	102,0	103,5	103,2	100,4	99,9	93,5	100,2	105,5
opolskie	104,0	100,1	100,9	103,4	101,4	100,3	99,0	95,7	100,3	105,0
kujawsko-pomorskie	104,0	102,8	103,5	103,6	102,8	100,3	100,2	89,1	97,9	103,4
pomorskie	103,3	100,9	101,6	103,0	104,1	101,4	98,7	90,9	99,2	102,5
warmińsko-mazurskie	104,3	101,0	101,6	103,5	101,1	100,0	98,2	86,2	98,5	93,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z Banku Danych Lokalnych [http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks].

Jak wskazują dane PARP, w 2013 roku ponad 1,4 mln mikrofirm w Polsce wytworzyło 15% wartości dodanej brutto. Ponaddwudziestosiędmioкратно mniejsza grupa małych firm generuje 14,4% wartości dodanej brutto wytworzonej w całym sektorze przedsiębiorstw (dla porównania, średnia dla UE kształtuje się na poziomie 18,2%) [*Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w latach 2012–2013, 2014*, s. 44–45]. Uwzględniając rolę małych firm w budowaniu sfery realnej gospodarki, rozwój sektora małych przedsiębiorstw powinien stać się jednym z rzeczywistych priorytetów makroekonomicznej polityki państwa. Jeśli dodatkowo uwzględnić aspekt wysokiej produktywności osiaganej przez tę klasę podmiotów, ich rozwój mógłby postępować nawet kosztem niewielkiego spadku liczby firm mikro.

W latach 2004–2013 z roku na rok rosła liczba średnich przedsiębiorstw o 0,5%. Największe przyrosty względne tych podmiotów odnotowano w województwach podkarpackim, pomorskim, mazowieckim, lubelskim, podlaskim, kujawsko-pomorskim, małopolskim. Drugą grupę tworzą województwa, w których ukształtowała się ujemna dynamika zmian liczby przedsiębiorstw średnich. Należą do niej województwa: lubuskie, łódzkie, zachodniopomorskie, warmińsko-mazurskie (tablica 4). Wydaje się, że większy udział firm średnich w kreacji miejsc pracy, w porównaniu z firmami małymi, może być w pewnym stopniu wyjaśniony

większą dynamiką ich powstawania (0,5% w stosunku do 0,3%; porównaj tablice 3 i 4). W świetle danych statystycznych, eksponujących zarówno chłonność zatrudnieniową sektora średnich przedsiębiorstw, jak i dynamikę ich powstawania, przedsiębiorstwa te spełniają szczególną rolę w budowaniu potencjału gospodarczego w regionach Polski Wschodniej.

Tablica 4. Dynamika liczby średnich przedsiębiorstw (rok poprzedni = 100)

Jednostka terytorialna	Podmioty średnie (50–249 pracowników)									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2004
łódzkie	101,3	103,2	100,0	98,9	97,5	98,4	99,1	97,9	97,9	94,3
mazowieckie	101,4	100,8	101,1	103,8	103,5	100,8	99,1	99,5	100,4	110,8
małopolskie	99,9	100,2	99,0	103,4	102,1	101,2	98,6	103,0	98,9	106,4
śląskie	99,5	99,2	99,3	103,2	101,6	99,7	98,3	104,5	99,7	104,8
lubelskie	99,6	99,7	99,6	101,1	100,3	100,3	99,9	109,3	99,0	108,7
podkarpackie	98,9	99,7	100,9	108,8	99,9	100,5	100,0	103,1	100,6	112,7
podlaskie	97,3	101,2	99,3	104,1	100,0	100,4	99,4	109,1	96,7	107,2
świętokrzyskie	99,1	100,6	100,7	101,5	101,5	101,3	98,1	101,6	100,0	104,4
lubuskie	98,9	99,5	98,6	100,3	102,4	100,0	97,2	93,3	99,6	90,0
wielkopolskie	100,7	100,4	99,1	103,6	100,1	99,2	99,8	100,8	99,9	103,6
zachodnio-pomorskie	98,9	98,5	100,2	100,7	102,9	99,2	97,9	98,3	99,5	96,1
dolnośląskie	98,8	99,2	101,1	103,7	101,5	100,4	97,0	103,7	99,2	104,5
opolskie	96,7	99,7	100,9	103,7	100,5	98,8	98,0	94,4	100,9	93,4
kujawsko-pomorskie	101,1	100,9	101,4	104,3	100,7	99,1	98,4	102,1	98,4	106,6
pomorskie	100,6	100,0	101,1	104,1	102,1	99,8	99,1	104,6	99,9	111,7
warmińsko-mazurskie	103,2	99,5	100,9	100,6	101,9	100,5	97,2	95,5	98,9	98,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z Banku Danych Lokalnych [http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks].

Dane zestawione w tablicy 5 dotyczące okresu 2004–2013 wskazują, że jedynym województwem, w którym liczba dużych firm (zatrudniających 250 i więcej pracowników) wzrosła, jest mazowieckie. Jednocześnie największe spadki liczebności przedsiębiorstw w tej klasie wielkości odnotowano zarówno we wschodnich, jak i w zachodnich regionach Pol-

ski (zachodniopomorskie, lubuskie, warmińsko-mazurskie, lubelskie). W skali makroekonomicznej średnie tempo spadku liczby dużych przedsiębiorstw wyniosło 0,9%. Długookresowa tendencja w sektorze dużych firm potwierdza w sposób szczególny rolę małych i średnich przedsiębiorstw w budowaniu potencjału gospodarczego zarówno w skali ogólnokrajowej, jak i na rynkach regionalnych i lokalnych. Rozsądnym wytłumaczeniem faktów potwierdzających stabilizację udziału dużych firm w tworzeniu PKB w ostatnim roku badanego okresu i jednocześnie spadkową tendencję ich liczebności jest istotny wzrost produktywności osiągniany przez te podmioty.

Tablica 5. Dynamika liczby przedsiębiorstw dużych (rok poprzedni = 100)

Jednostka terytorialna	Podmioty duże (powyżej 249 pracowników)									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2004
łódzkie	96,2	95,7	102,3	100,4	101,1	102,6	98,9	93,9	98,5	89,5
mazowieckie	100,0	100,0	100,8	102,4	103,0	100,0	97,4	97,8	99,1	100,4
małopolskie	94,6	100,6	102,3	100,8	103,6	98,9	97,9	96,5	97,2	92,2
śląskie	94,3	99,7	100,0	101,9	102,2	98,2	99,8	95,8	100,3	92,2
lubelskie	93,6	98,8	98,1	101,9	100,0	98,8	95,6	96,7	98,6	83,2
podkarpackie	98,1	99,0	101,4	100,5	97,2	98,5	100,0	101,0	95,1	91,1
podlaskie	99,0	97,1	104,0	102,9	103,7	95,5	95,3	99,0	96,0	92,3
świętokrzyskie	96,3	99,2	97,7	97,6	101,6	101,6	100,0	93,7	100,0	88,1
lubuskie	94,3	99,1	100,9	99,1	100,0	98,2	101,8	86,0	96,9	77,9
wielkopolskie	94,9	101,6	102,3	102,2	102,9	100,0	96,8	96,9	98,0	95,4
zachodniopomorskie	95,7	98,3	96,0	100,0	98,2	98,8	95,1	94,8	97,3	76,8
dolnośląskie	98,1	99,4	100,8	104,9	102,6	99,7	95,4	99,2	98,4	98,4
opolskie	94,9	97,8	101,1	101,1	98,9	101,1	97,8	97,8	97,8	88,8
kujawskopomorskie	91,2	99,1	100,0	106,2	102,1	98,0	97,5	93,6	100,0	87,6
pomorskie	97,7	98,4	102,4	101,2	100,8	95,4	98,8	96,4	102,5	93,5
warmińskomazurskie	90,3	107,6	101,4	96,5	97,1	97,8	96,9	92,9	98,3	80,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z Banku Danych Lokalnych [http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks].

Zakończenie

Analiza materiału empirycznego ujęta w artykule pozwoliła na sformułowanie wniosków odnoszących się do problemu badawczego. W województwach Polski Wschodniej powstaje mniej małych i średnich przedsiębiorstw na 1000 mieszkańców niż w pozostałych regionach. Jednocześnie regiony te charakteryzują się znacznie mniejszą liczbą podmiotów zlikwidowanych na 1000 mieszkańców, co łącznie określa relatywnie niski poziom istniejącej przedsiębiorczości.

Mikroprzedsiębiorstwa są najszybciej rozwijającą się kategorią przedsiębiorstw. Udział firm mikro w tworzeniu wartości dodanej brutto wykazuje niewielką tendencją spadkową, co w zestawieniu z relatywnie najwyższą dynamiką wzrostu ich liczebności może świadczyć o obniżającej się produktywności osiąganej w tym sektorze.

Długookresowe spadki liczebności dużych firm w polskiej gospodarce (w tym także w większości województw) podkreślają jednocześnie szczególną rolę małych i średnich przedsiębiorstw w budowaniu potencjału gospodarczego zarówno w skali ogólnokrajowej, jak i regionalnej. Stabilizacja udziału dużych firm w tworzeniu wartości dodanej brutto i spadkowa tendencja w zakresie ich liczby pod koniec badanego okresu świadczy o wyraźnym wzroście produktywności osiąganym przez te podmioty.

Szczególna rola sektora MSP w polskiej gospodarce powinna w jeszcze większym stopniu uruchomić potrzebne zmiany legislacyjne, z jednej strony stymulujące przedsiębiorczość, a z drugiej strony istotnie ograniczające bariery administracyjno-prawno-skarbowe w prowadzeniu firm. Wydaje się, że rozwojowi sektora MSP w Polsce sprzyjałyby w szczególności zmiany legislacyjne istotnie upraszczające procedurę zakładania firm i skracające czas oczekiwania na wymagane decyzje administracyjne, zmniejszenie obciążeń podatkowych (przywrócenie podstawowej stawki VAT do poziomu 22% i obniżonej do 7%), czasowe zwolnienia z niektórych podatków w okresie zawieszenia działalności (dotyczy np. podatku od środków transportowych, szczególnie dotkliwego kosztu stałego w okresie przestojów w działalności), polityka ulg inwestycyjnych, a także ujednoczenie interpretacji przepisów podatkowych w urzędach skarbowych w całym kraju.

Dalsze badania dotyczące regionalnego zróżnicowania sektora przedsiębiorstw powinny zostać rozszerzone o strukturę branżową podmiotów należących do poszczególnych klas wielkości.

Literatura

1. Bagiński J., Kłosowski D. (2003), *Przedsiębiorczość i sposoby jej pomiaru*, „Problemy Jakości”, nr 10, Wydawnictwo SIGMA-NOT.
2. Gołębiowski G. (2014), *Przedsiębiorczość w Polsce w świetle badań Global Entrepreneurship Monitor*, „Studia BAS” nr 1.
3. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>, dostęp dnia 22.04.2015.
4. <http://www.stat.gov.pl>, dostęp dnia 22.04.2015.
5. *Kierunki działań rządu wobec małych i średnich przedsiębiorstw do 2002 roku*, <http://www.mg.gov.pl>, dostęp dnia 22.04.2015.
6. Kotlorz D. (red.) (2007), *Ekonomia rynku pracy*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice.
7. *Notatka na temat różnic między informacjami o podmiotach gospodarki narodowej z rejestru urzędowego REGON oraz o przedsiębiorstwach z badań statystycznych GUS (2014)*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
8. *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w latach 2011–2012 (2013)*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości (PARP), Warszawa.
9. *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w latach 2012–2013 (2014)*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości (PARP), Warszawa.
10. Smallbone D., Venesaar U., *The State of Small and Medium-Sized Enterprises in Estonia on the Way to Accession*, <http://pdc.ceu.hu/archive/00001562/01/enterprises.PDF>, dostęp dnia 22.04.2015.
11. Urwin P., Buscha F., (2012), *Back to work. The role of small businesses in employment and enterprise*, Federation of Small Business, September.
12. Wielgus G. (2006), *Rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce*, Prace Komisji Geografii Przemysłu, nr 8, Warszawa-Kraków.
13. *Zmiana strukturalna grup podmiotów gospodarki narodowej w 2002 r.*, (2003), GUS, Warszawa.

Streszczenie

Celem artykułu jest identyfikacja dynamiki zmian w sektorze przedsiębiorstw funkcjonujących na terytorium Polski (ze szczególnym uwzględnieniem sektora małych i średnich podmiotów w porównaniu ze zmianami zachodzącymi w całym sektorze przedsiębiorstw), a także zróźnicowania zmian liczebności tych podmiotów w układzie regionalnym. Zakres czasowy analizy obejmuje głównie lata 2004–2013. W pierwszej części artykułu uwagę poświęcono roli przedsiębiorczości, jej przeobrażeniom i dynamice zmian. W drugiej części zestawiono i poddano analizie materiał statystyczny dotyczący regionalnego zróźnicowania sektora przedsiębiorstw w Polsce.

Słowa kluczowe

sektor przedsiębiorstw, małe i średnie firmy, regionalne zróżnicowanie przedsiębiorczości

The diversity of business sector in terms of structural change and economic situation in Poland in 2004–2013 – the national and regional approach (Summary)

The purpose of this paper is the identification of development trends in the corporate sector in Poland (with particular emphasis on small- and medium-sized enterprises in comparison with changes in the entire enterprise sector) as well as the diversity of the number of entities in the regions. The time scope embraces years 2004–2013 mainly. The first part of the article focuses on the role of entrepreneurship its transformation and the dynamics of change. In the second part we analyzed statistical material on regional disparities of the enterprise sector in Poland.

Keywords

business sector, small and medium-sized enterprise, regional differences in entrepreneurship